

Польска дипломатија на Балкану (1918 – 1926)

Овај рад се бави активностима польске дипломатије на Балкану у периоду 1918-1926. година, круцијалном за историју Польске. То је било не само време развоја политичких идеја, имајући у виду улогу коју су балтичке земље имале на польску спољну политику већ и време успостављања нових организационих структура које је касније прихватила дипломатска мрежа поново успостављене државе. Основна тема која се овде разматра односи се на обим и облике активности польске дипломатије према балканским државама која је циљеве спољне политике остваривала уско повезано са војним фактором. Захтеви одбрамбеног система Польске током војних акција током 1918-1920. године, те развој мреже савеза и сарадње са многим суседним земљама ради јачања позиције "између Немачке и Русије", непосредно су утицали на политику према Балкану. Сарадња са балканским земљама, једнако као и неутрална позиција према неким од њих, што је погодовало Польској, олакшала је њен опстанак током борби са Украјинцима и током рата са совјетском Русијом. Польска, са суседном Румунијом, са ограниченим и непоузданим приступом Балтичком мору, тражила је могућност да користи јужноевропске путеве и приступ егејским, прноморским и јадранским лукама. То је био основни разлог њеног интересовања за сарадњу са државама те регије и стремљења ка обезбеђивању утицаја на модел њихових односа како би, захваљујући ублажавању конфликтата, дојринела повећању значаја и важности малих и средњих држава на међународној скали на којој у међудржавним односима доминирају велике сile. Ступање у савез са Румунијом ради јачања безбедности источних граница одредило је главни правац дипломатских активности у тој регији. Закључивање савеза са Румунијом, праћено растом и развојем сарадње, резултирало је да Польска у спољној политици предузме активности ради јачања међународног положаја те државе. Њени бројни конфликти и онеспокојавајући односи са суседима морали су да постану предмет сталних анализа и бриге польских политичара и дипломата, чији је циљ био разматрање интереса страна у савезу у свим предузетим акцијама. Сходно тој политици, савез између Польске и Француске, посматран као најбитнија гаранција међународне безбедности Польске, био је сматран приоритетом. С временом су, након склапања савеза са Францу-

ском и Румунијом, тежње ка синхронизовању облика и обима сарадње са обе савезничке стране почеле да расту.

Стратегијски циљ пољске спољне политике, детерминисан захтевима одбране од Немачке и совјетске Русије, био је доволно озбиљан да објасни значајну активност у односима са земљама југоисточне Европе. Поред Румуније, то је нарочито евидентно у погледу пољске политике приближавања Турској, те у погледу интересовања за развој солидне основе за међународне везе са Краљевином Срба Хрвата и Словенаца (у даљем тексту Краљевина СХС). Пољска политика према држави Јужних Словена морала је да узме у обзир тренутно стање њених односа са Грчком, будући да се преко солунске луке обезбеђивало снабдевање пољске војске. Стога је Грчка, упркос неповерењу, или чак недостатку стварних резултата, сматрана важним партнериом на југу Европе. То је било нарочито видљиво током пољско-руског рата 1920. године. Међутим, конфликт између Грчке и Турске угрозио је развој пољско-грчких односа. У Варшави је сарадња са Грчком посматрана из перспективе њених односа са Турском и Краљевином СХС, са којима је међусобне контакте ограничила на економску сарадњу. Пољска политика према Бугарској и обим њеног дипломатског рада у тој земљи такође је била одраз стања односа те земље са суседима, посебно са Румунијом и Краљевином СХС. Изглађивање конфликата који су се појавили у тој регији сматрани су у Пољској повољним за јачање међународне позиције њених главних партнера тј. Румуније и Краљевине СХС. Током периода који рад и својим насловом обухвата нису успостављани никакви контакти између Пољске и Албаније.

Дакле, имплементација стратегијских политичких циљева на Балкану захтевала је ступање у мултилатералне међународне односе, јер су они олакшавали контакте на војном плану, уједно утичући на економску и културну сарадњу. Многобројне нити такве врсте постоје у монографији, иако се оне појављују у позадини с циљем приказа проблема које су пољски дипломати морали да разматрају.

Овај рад представља покушај да се објасни зашто је Пољска била заинтересована за сарадњу са балканским државама у периоду 1918-1926. година. Изнета разматрања потврђују да је активност пољске дипломатске службе у земљама југоисточне Европе у том раздобљу имала велику важност за остваривање спољнополитичких циљева Пољске републике. Од самог почетка свог присуства у тој области, пољска дипломатија је морала да се суочи са задацима везаним за најозбиљније проблеме, тј. за територијалан оквир и безбедност обновљене пољске државе. Истовремено, дипломатија је морала да води рачуна о миграцијама великог броја Пољака, који су се често враћали у земљу матицу преко Балкана. Зачеци те активности, који потичу с краја 1918. године, нису били лаки. Недостатак професионалног особља и оскудица материјалних средстава били су миноран проблем у поређењу са критичним стањем политичких прилика како у погледу пољског положаја на међународној сцени тако и у погледу

стања унутрашњих односа. То је било нарочито видљиво током првог периода, круцијалног за обновљену Польску , тј. у периоду поновног стицања независности, 11. новембра 1918, до потписивања Версајског уговора 28. јуна 1919. године.

Успостављањем мреже дипломатских представништава Польске на Балкану, од којих једино представништво у Атини није имало активности, завршава се то раздобље. Истовремено, конкуренција Националног польског комитета са владом у Варшави око права представљања државе на међународној сцени изгубило је важност. Следећа важна етапа польске политике према Балкану покренута је са доласком польског представника Александра Скржинског у Букурешт, у јуну 1919. године. То је била етапа примене става польске спољне политике којим је декларисно да Польска, "укљештена" између Немачке и Русије, треба да има комплексан систем савеза који ће је заштити од моћних суседа и омогућити јој да води независну спољну политику. Јужноевропски правац те политике захтевао је активно учешће, јер су польски контакти са Западом зависили од успостављања односа и сарадње са балканским земљама. Путеви преко Немачке и балтичких лука нису обезбеђивали комуникације Польске са савезницима, првенствено Француском, што се и показало у септембру 1939. године.

Политика зближавања са балканским државама, такође и Лигом народа, резервисала је посебну пажњу према Румунији. Неопхоност ступања у савез са Румунијом, што је сматрано за аксиом пољске спољне политике, била је одређена пре свега стањем пољско-совјетских и пољско-украјинских односа. Они су били означени пољским напорима за обезбеђивање повољне источне границе, напорима које су пољски политичари сматрали за потпуно оправдане у склопу историјских разлога, те за неопходност заштите Польака који су тамо живели и ради заштите пољског културног и цивилизацијског наслеђа. Оправдана забринутост због препошења большевичке револуције у Польску и губитка наново стечене независности ојачали су то убеђење. Пољска је своје борбе на истоку водила у великој изолацији иако је делимично разумевање за њене циљеве имала Румунија, а извесну подршку су јој пружали Грчка и Краљевина СХС. Такав став балканских земаља посебно је био важан током рата са совјетском Русијом 1920. године. То је, ипак, било времед када концепт пољске спољне политике према том делу Европе још није био одређен.

У Варшави је 1920. године једно од мишљења које је преовладавало било да циљ пољске политике представља склapanje пољско-румунско-мађарског споразума. Међутим, ускоро је, услед непријатељских односа између Мађарске и Румуније, те услед започињања процеса стварања Мале Антанте, нереалност тог концепта постала очигледна. Активност Едварда Бенеша у вези с тим није одговарала Пољској. Сва његова настојања била су посматрана са доста сумњи због страха да она служе совјетској Русији и да могу одвратити Румунију од сарадње са Пољском. Пољска је добила прво сучељавање са Малом Антантом пошто је Руму-

нија, сматрајући савез са Пољском приоритетом пре приклучивања Малој Антанти, прво ступила у савез са Пољском. Активности представника Александра Скржинског одиграле су значајну улогу код стварања пољско-румунског савеза; он је подржао активности министара спољних послова Пољске и Румуније: Еустахија Сапиеха и Такса Јонескуа, великог пријатеља Пољске, који је веома добро разумeo пољске проблемe и који није оклевао да се заузме за њену заштиту у време пораза које је имала током рата са бОльшевицима. Пољско-румунски савез био је последица потребе узајамних гаранција у погледу источних граница тих двеју земаља према совјетској Русији. Успешан завршетак борбе за источне границе, када је закључење споразума о савезу постало могуће није, међутим, значило да би Пољска и Румунија нашле државе спремне да их подрже у случају претње од Москве. У тим условима из Варшаве је била пажљиво праћена ситуација у Румунији, заплетеој у бројне расправе и конфликте са својим суседима, посебно с Мађарском и Бугарском. Све што је могло да ојача међународну позицију Румуније у Пољској је, са становишта сопствених државних интереса, било сматрано продуктивним. Стога је пољска спољна политика и дипломатија на Балкану покушавала да оцени сваку одлуку из перспективе румунских интереса и потреба.

Очигледно, све претходно речено није искључило могућност развоја билатералних односа са балканским земљама, што је покушај равноправног третмана сваке од њих. Чињени су напори за вођење активне политике према Краљевини СХС. То није било лако постићи с обзиром на значајан руски утицај у тој земљи, те на нападе белогардејаца који су емигрирали, чији је циљ био дискредитовање Пољске у очима Југославије. Еразм Пилиц, пољски представник у Београду, имао је велике заслуге у супротстављању тим руским плановима. Наименовање те изузетне личности пољског политичког живота на тај посао потврђује да је Краљевина СХС третирана као важан партнер. Пољска дипломатија, која је на тим просторима деловала у тешким условима, предузимајући напоре да обезбеди снабдевање робом, нарочито током рата против бОльшевика, радила је веома добро. Успостављени контакти и сарадња и на војном плану, имали су круцијалну вредност за организовање пољских одбрамбених припрема. Стога је Краљевина СХС могла деловати скоро као пољски савезник, само да се председник владе Никола Пашић није противио признавању права Пољске у Источној Галицији. Када су јој источне границе биле признане, Југославија се уздржала од заузимања става о уговору у Риги. То, међутим, није спречило Југославију да заузме заједнички став са Пољском, Чехословачком и Румунијом на конференцији у Ђенови, у априлу-мају 1922. године. Тај догађај је указао на значајне могућности сарадње Пољске са државама Мале Антанте, без потребе да се присупи тој групи држава. Штавише, то је омогућило Југословенима да уговором, специјалном тачком трговинског споразума у новембру 1922. године, Пољској обезбеде транзит војног материјала. То је била прекретница у историји

пољско-југословенских односа у међуратном периоду. Југославија је, практично, била укључена у пољски систем одбране. Стога је, под овим околностима, задатак дипломатије био да на свим могућим пољима утиче на развој билатералних веза.

Румунија и Краљевина СХС припадале су групи земаља које су чиниле победничку коалицију, групи која је у регији Балкана укључивала и Грчку. То је, међутим, била земља уплетена у ратне борбе са Турском до исцрпљења, а која је у Польској сматрана за потенцијалног савезника у супротстављању руском експанзионизму. Зато је свака активност на страни Грчке избегавана и она је била последња од свих балканских земаља с којом су успостављени дипломатски односи, тј. тек у мају 1920. године. То се десило под директним утицајем рата са совјетском Русијом када је главни мотив пољске стране био обезбеђивање могућности коришћења егејских лука ради снабдевања пољске војске. Аугуст Залецки, постављен за шефа мисије у Атини, био је осуђен на изолованост. Његове акције су потврђивале велике дипломатске способности, док је био лишен скоро сваког контакта са Варшавом. Током најкритичнијег периода рата са большевицима, Грчка је могла бити сматрана за пољског потенцијалног савезника. Грчка је показала озбиљно интересовање за приступање Малој Антанти, уочавајући за себе велике погодности у пољском учествовању у овој групи. Она је, такође, претпостављала да би Пољска, супротстављајући се совјетској Русији (јединој земљи која је подржавала Турску у њеном рату на Близком истоку) снагом оружја, могла допринети да ојача своју позицију. Такво стање ипак није одговарало Пољској и, следствено томе, Грчкој је додељена другоразредна позиција у балканској регији. То је била последица политике коју је Варшава водила према Турској.

После завршетка Првог светског рата, Пољски став према балканским чланицама четворопартитног споразума често је резултирао конфузијама и неразумевањем на међународној сцени. Према Бугарској је био заузет повољан став, дипломатске везе су биле успостављене убрзо након стицања независности, а исказивање пропољског става политичара и друштва те земље било је права сатисфакција. Пољска, међутим, није могла да преузме никакву политичку обавезу према тој држави која се нашла у трагичној ситуацији након изгубљеног рата. Пољска није чинила ништа што би могло да погорша ту ситуацију, а у исто време није била у стању да помогне Бугарској, која је покушавала да добије њену помоћ. У Варшави је схваћено да је смиривање конфликтата између Бугарске и њених суседа, посебно Румуније, у пољском интересу. Пољска је била заинтересована за такав систем веза у балканској регији који ће моћи да ојача позиције држава те регије, елиминишући или лимитирајући могућности великих сила да утичу на њихову политику. Забринутост због могућности да оне падну под утицај Русије или Немачке била је стална иако је претња Москве била сматрана за много реалнију.

Руски фактор утицао је на пољску политику према Турској у већем обиму него што је то било у случају према Бугарској. На почетку, значајна грешка није била избегнута; то је било ангажовање Пољске на страни великих сила у наметању услова Турској при потписивању мировног споразума у Севру. Неразумевајуће је било инсистирање на правима капитулације третираним у Турској, чак и у отоманско доба, као несагласно њеној независности, од стране земље која се и сама ослобађала ропства дужег од једног века. Ипак, чињеници да Турска није признала поделе Пољске и да је њен став био пријатељски, истовремено је придаван велики значај. Са порастом отпора у Турској против насиљних одредаба мировног уговора и сталне субординације те земље према совјетској Русији, Варшава је почела да схвата своју грешку. Јозеф Пилсудски, шеф државе, лично је био укључен у ту политику. Покушаји пољске дипломатије да се успоставе контакти и сарадња са Анкаром били су учињени са доста конфузије. За Варшаву је било олакшање сазијање о променама француске политике према Турској, која је објавила одустајање од мировног уговора, понижавајућег за Турску, а који је отоманска влада потписала. Британски покушај да искористе румунске војне снаге (такође и снаге Краљевине СХС) како би спречила да Кемал-пашине снаге заузму Истамбул у јесен 1922, ставиле су Пољску у веома опасну позицију. Румунско-совјетски рат је могао бити очигледна последица, јер би се те државе нашле са обе стране блискоисточног фронта. То је био мотивациони фактор за активност пољске дипломатије, имајући у виду ситуацију у тој регији и усиљен “позив” за сопствена права на мировној конференцији у Луцерну. Чињеница да Пољска није била позвана на ту конференцију, иако је била супотписница споразума у Севру, сматрано је за велики пораз. Као последица те ситуације, на Балкану су предузети активнији дипломатски напори, праћени, поред осећања претње од совјетске Русије, појачаним осећањем претњи од Немачке.

Развој веза између Пољске и балканских држава током 1923-1926. године формиран је под утицајем страха од Немаца. Проблем који је преовлађивао у пољској политици и дипломатским активностима у погледу Румуније био је око усаглашавања пољских обавеза према савезницима: Француској и Румунији. Касније је то било проширивање активности пољско-румунског савеза да обухвати Немачку, под утицајем међународне активности тог западног суседа и “Локарно” политике великих сила, посебно Велике Британије, што је подразумевало неповредивост румунских граница према Мађарској и Бугарској. Због тога је степен интересовања за балканску политику знатно повећан; највише државне власти су то потврдиле крајем 1924. године. Одлуке Политичког комитета министарског савета од 5. јануара 1925. године, у вези са пољско-румунским савезом и добијања сталних гаранција Југославије да ће бити могућ транзит војне опреме у случају рата, означава признавање да је балкански правац спољне политике један од пресудних у општој међународној

активности Польске. Польска дипломатија је била приморавана да предузме активности које је било тешко спроводити, често у блиској сарадњи с војним властима. Закључење тајне польско-румунско-југословенске конвенције о транзиту у новембру 1925. године чини прекретницу у тој етапи польске политике на Балкану. Румунија је имала користи од польских интереса за доношење одлуке да даље учврсти везе, чинећи да валидност те тројне транзитне конвенције траје колико и савез између тих земаља. Тако је Румунија могла да се дugo противи прихваташу польског предлога амандмана за прилагођавање споразума савеза са системом из Локарна. Постојао је известан страх у Румунији да то прилагођавање може ослабити савез са Польском. Међутим, захваљујући понајвише дипломатским способностима Јозефа Вјеловског, польског представника у Букурешту, противљења те врсте су престала и Румунски споразум о гаранцијама, прихваћен 26. марта 1926. године, уводи нове вредности у польску политику према Балкану. Пошто је Польска добила гаранције од Румуније за своје границе према Немачкој, она је обезбеђивала румунске границе са Мађарском и Бугарском. *De facto*, польске обавезе су се сводиле на евентуалну техничку помоћ у случају бугарско-румунског рата, а аналогне су биле и обавезе Румуније у случају польско-немачког рата. Веза Польске са мрежом међународних односа на Балкану постала је чињеница.

Польски напори да придобије Краљевину СХС за систем уговора о гаранцијама није успео. Међутим, они се не могу сматрати за потпуно неуспеле. Закључење польско-југословенског уговора о пријатељским односима у септембру 1926. године само је наизглед био догађај без политичког значаја. У ствари, имајући у виду тајну транзитну конвенцију, то је био облик политичке надградње. Деклариспушћи своју спремност да помогне Польској на пољу војних послова, Југославија није сматрала за неопходно да буде укључена у мрежу централноевропских односа. То би превазишло обим њених могућности. Под тим условима, Југословени су потпуно исправно закључили да умешаност на страни Польске у ратним условима, обезбеђивањем транзита војне опреме, они воде политику једностране услуге Варшави. Њихов интерес за польске комуникационе путеве није се могао поредити са польским очекивањима у вези са слободном трговинском зоном у Солуну и железничким пругама које су водиле ка Румунији и Чехословачкој. Због те ситуације, Польска је морала да се виште заинтересује за стање југословенско-грчких односа, које је одликова-ла извесна тензија у солунској регији. Стога Грчка није могла бити занемарена као партнери за политичку сарадњу. Најбољи начин за међусобно приближавање био је развој економских односа и као резултат уследило је потписивање трговинског споразума. Очигледно да ни остали видови сарадње нису могли бити занемарени. Све то резултирало је потребом да польске дипломате стално предузимају иницијативе у Атини и у Београду, ради креирања пријатељске атмосфере према Польској, стимулишући интерес за њену културу, цивилизацијска достигнућа и спољну политику.

То су биле форме које су одликовале понашање пољских дипломата и у осталим земљама те регије, нарочито у Бугарској. На међународној сцени, Пољска је ишла у правцу подршке позицији Румуније и Краљевине СХС, сукобљавајући се са Бугарском. Обуздавање тих конфликтака, под тим условима, био је један од најкритичнијих задатака. Очигледно, резултати предузетих акција нису могли знатно да утичу на систем међународних односа на Балкану. Међутим, оне су појачале међународни углед Пољске, присиљавајући велике силе да обрате пажњу на њене активности. У случају Бугарске, те опсервације су често давале резултате који су изненађивали, као што је нпр. уметичка активност пољских дипломата или Тадеуша Станислава Грабовког, шефа мисије, који је активно учествовао у научном и културном животу те земље.

Пољску политику приближавања Турској треба посматрати и са других становишта. Независност и суверенитет те земље сматрани су за чинионце јачања пољске међународне позиције, јер су доприносили смањењу могуће совјетске експанзије на Балкан и Близки исток. Иако је Турска била спремна на ограничenu сарадњу са Пољском, и иако је придавала много више значаја гестовима него стварним политичким поступцима, њена важност за Пољску била је витална. У Варшави је схваћено да је блиска совјетско-турска сарадња, наметнута британском непријатељском политиком према тој земљи, привремена. Совјети су помно пратили активност пољске дипломатије у Турској. На супротстављање совјетске стране наишле су чињенице као што су: склапање пољско-турског споразума о пријатељству пре мировног уговора потписаног у јулу 1923. године, праћено гласинама о тајном војном споразуму; важни економски подухвати у тој земљи, контрола те територије преко акције Прометеј. У тим условима, стање пољско-совјетских односа утицало је на могућности пољске сарадње са Турском, која је за то била заинтересована и која је чекала погодне промене у пољско-совјетским односима. Кемал-паша је разматрао опцију уласка у ближе договоре са Пољском. Активности Пољске на Балкану, посебно њен уговор о сарадњи с Краљевином СХС, снажно су инспирисали Ататурка. Он није крио своје препознавање циљева пољске политике на тој територији и своју спремност да се приклучи већој групи држава у отпору према претњи доминације совјетске Русије. Међутим, турском лидеру су недостајали резултати у имплементацији његових политичких иницијатива. Пољска дипломатија на Балкану имала је оправдане разлоге да буде задовољна. У опасности од својих моћних суседа, доследност на линији одбране интереса државе дала је значајне резултате. Пољска се није плашила нити изолације од балканских земаља, нити од пресецања комуникационих путева, обезбеђујући пољско-француску сарадњу у сагланости са клаузулом савеза те две земље. Пољско-румунски савез се развијао и добијао круцијалну важност након мира у Локарну, као гаранција у случају конфликта са совјетском Русијом или Немачком. Пољска је једнако успела у изградњи позитивне слике о својој држави и међународног угле-

да, као и у развоју политичког, културног и на неки начин економског утицаја у балканској регији. Имајући у виду могућности Польске, нарочито актуелни економски потенцијал, наведена достигнућа су заиста значајна. Може се чак рећи да је политика далеко превазишла могућности. Било како, не може се порећи да је то било потребно и неопходно. Стога достигнућа польске дипломатије у балканској регији у раздобљу 1918-1926. година заслужују похвалну оцену. Она је успела да на примерен начин заштити интересе польске државе у тој области.

(*превод: Оливера Порубовић-Видовић*)